

PRISPEVEK VIZUALNE PRODUKCIJE K OHRANJANJU NESNOVNE KULTURNE DEDIŠČINE

Mednarodna okrogla miza, Beograd, 5. oktober 2013

»V igranem filmu je režiser Bog, medtem ko je v dokumentarnem filmu Bog režiser.«

Alfred Hitchcock

Uvodno pojasnilo

Poročilo o okrogli mizi, ki je z gornjim naslovom potekala v okviru letošnjega XXII. Mednarodnega festivala etnološkega filma v Beogradu, zahteva uvodno pojasnilo.

Zamisel namreč izvira z okrogle mize z naslovom Vizualna dokumentacija žive kulturne dediščine, ki smo jo pod pokroviteljstvom Slovenske nacionalne komisije za Unesco leta 2011 pripravili na Dnevih etnografskega filma. Na njej smo govorili, kako bi izkušnje vizualne etnografije uporabili pri izdelavi vizualnih izdelkov za nacionalne sezname nesnovne dediščine in sploh za izdelavo vizualne dokumentacije pri ohranjanju nesnovne dediščine. Pobuda je izhajala iz kritičnega pregleda vizualnih dodatkov k enotam Unescovega Reprezentativnega seznama nesnovne kulturne dediščine človeštva. Tam objavljeni kratki dokumentarni filmi so, v nasprotju z strokovno strukturiranimi podatki o kulturni prvini v pisnem delu prijave, zelo ohlapno realizirani v različnih metodoloških in slogovnih modalitetah. Iz teh vizualnih prilog niso razvidni vloga in namen ter moč vizualne dokumentacije. Zato se nam je zdelo nujno opozoriti na dosežke vizualne etnografije, ki v najboljših primerih lahko veliko ustrezneje dopolnjuje pisne podatke o kulturnih prvinah kot poljubni medijski izdelki. Vendar je za to treba doseči splošno sprejetje metod vizualne etnografije oz. z njo seznaniti širši krog raziskovalcev nesnovne kulturne dediščine. Nekaj vzorov je bilo v Sloveniji narejenih ob prijavah elementov žive kulturne dediščine za nacionalni seznam. Mirno lahko trdim, da smo v Sloveniji prvi razmišljali o sistematičnem pristopu k izdelavi vizualne dokumentacije nesnovne dediščine in to povezali z izkušnjami etnografskega filma oz. vizualne etnografije. Na omenjeni okrogli mizi smo predlagali tudi organizacijo mednarodne delavnice za izdelavo vizualne dokumentacije.

Predhodne dejavnosti

Leta 2012 smo v Beogradu, v okviru mednarodnega festivala etnografskega filma, z Mihom Pečetom in s Slobodanom Naumovićem za študente antropologije vodili delavnico za vizualno etnografijo. Delali smo po modelu naše Poletne šole vizualne etnografije. S tem pristopom smo vzbudili pozornost vodstva Etnografskega muzeja v Beogradu in smo kar tam skupaj zasnovali projekt regijske konference in delavnice za izdelavo vizualne dokumentacije nesnovne dediščine. Strinjali smo se, da je Unesco najboljši organizacijski okvir za ta projekt, saj se neposredno tiče implementacije Konvencije o varstvu nesnovne kulturne dediščine in aktivnosti, ki jih izvajajo države pristopni-

ce pri izdelavi nacionalnih seznamov. Pod Unescovo streho je mogoče združevati ustanove različnega ranga, kot so npr. muzeji, inštituti, društva in posamezniki, medtem ko bi iskanje samo raziskovalnega ali samo kulturnega denarja omejilo mešano udeležbo. Izdelali smo podroben projektni predlog in ga poslali nacionalnima komisijama Unesco Srbije in Slovenije s prošnjo, da bi ti dve komisiji skupno prijavili projekt v program Unescovega urada v Benetkah, ki je odgovoren za Jugovzhodno Evropo. Nacionalni komisiji bi bili samo širši organizacijski okvir, medtem ko bi konkretno realizacijo projekta vodila Etnografski muzej v Beogradu in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Na žalost slovenska komisija Unesca omenjenega projekta ni uvrstila v svoj program, niti, kljub dogovoru, ni poslala predloga beneškemu uradu. Zato je Saša Srečković, direktor festivala etnografskega filma v Beogradu in koordinator za varstvo nesnovne kulturne dediščine v Srbiji, za sodelovanje pridobil Regionalni center v Sofiji za ohranjanje nesnovne kulturne dediščine v Jugovzhodni Evropi pod pokroviteljstvom Unesca in njegovega beneškega urada. Po kratkem usklajevanju smo prišli do koncepta beograjske okrogle mize, ki je seveda zgolj nekakšen nadomestek oz. uvod v omenjeni širši projekt, zasnovan v Beogradu leta 2012 tudi na podlagi naših prvih korakov. Zato je zelo pomembno preučiti in ugotoviti, kaj pomeni letošnja beograjska okrogla miza za morebitno osvežitev in oživitev prvotne zamisli.

Letošnji dogodek

Na okrogli mizi so se zbrali predstavniki Etnografskega muzeja v Beogradu, srbskega ministrstva za kulturo, srbske nacionalne komisije za Unesco, Balkanskega dokumentarnega centra v Sofiji, Regionalnega centra Unesco za varovanje nesnovne kulturne dediščine v Jugovzhodni Evropi, Muzejev hrvaškega Zagorja, Ministrstva za kulturo Republike Hrvaške, Narodnega muzeja Makedonije, Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU iz Ljubljane, beneškega urada Unesca za znanost in kulturo v Evropi, kot gostji pa še Kitajki, predstavnici Pekinškega festivala etničnih manjšin. Dovolj široka skupina, da bi lahko sprejela kompetentne sklepe, a tudi dovolj pestra, da ni bilo skupnega imenovalca v razumevanju, kaj si kdo predstavlja pod imenom »vizualna produkcija za varovanje nesnovne kulturne dediščine«. K temu sva nehote pripomogla tudi oba uvodničarja. Filmski režiser Vladimir Perović je kot drugi uvodničar izhajal s položaja filmskega ustvarjalca, ki skuša etnografsko temo nadgraditi s standardno filmsko pripovedjo, kot jo poznamo iz dokumentarnega, zlasti televizijskega in festivalskega filma. V tej luči o etnografskosti filma odloča tema in ne način vizualnega pristopa. Ko raziskovalec razišče temo, jo preda režiserju, ki skladno s svojim pojmovanjem filma ustvari pripoved za širši krog gledalcev, medtem ko raziskovalec na medijsko podobo nima več vpliva.

* Izr. prof. dr. Naško Križnar, univ. dipl. etnol. in arheol., upokojeni višji znanstveni svetnik na Inštitutu za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU. 1000 Ljubljana, Novi trg 2, E-naslov: nasko@zrc-sazu.si

V diskusiji smo od beograjskega televizijskega režiserja celo slišali, da je raziskovalec v procesu izdelave »etnografskega« filma odveč ali celo moteč, saj ne razume zakonitosti filmskega ustvarjanja. Filmarju je po njegovem mnenju, če to koristi filmski podobi, prepuščeno tudi delo s protagonisti na snemalnem terenu in aranžiranje scene. Ustvarjalna svoboda ima prednost pred upoštevanjem realnih življenjskih položajev in težišč.

Kot prvi uvodničar sem najprej opozoril na zgodovinski podatek, da je Unesco nudil okvir za prvo planetarno omrežje etnografskega filma. Mednarodni odbor CIFE (Comité international du film ethnographique – Mednarodni odbor za etnografski film) je bil leta 1956 ustanovljen v Parizu. To se mi je zdel vabljev argument za pričakovanje, da bo tudi tokrat Unesco pomagal povezati vizualno etnografijo in delo za implementacijo Konvencije Unesco o varstvu nesnovne kulturne dediščine, kamor spada tudi vizualno dokumentiranje. Nadalje sem opozoril na prednosti vizualne etnografije pri razumevanju vloge kamere na terenu, saj se ta razlikuje od vloge kamere pri snemanju dokumentarnih filmov. Opozoril sem na prednosti participacijske metode s kamero, prednosti sloga observacijskega realizma in MacDougallovo razlikovanje med pomenom in bitjo, ko načrtujemo strategijo kamere v etnografskem filmanju.

En detajl diskusije sem že omenil, sledili so še drugi razpravljavci in razpravljavke; ti so večinoma želeli napeljati vodo na svoj mlin. Razposlana dispozicija beograjske okrogle mize je namreč obetala, da bi se domenili za izdelavo skupnega filma o izbranih elementih nesnovne kulture dediščine v sodelujočih državah Jugovzhodne Evrope. Vendar do sklepa o taki produkciji ni prišlo. Nedorečena je ostala dilema, ali naj se zbrani v nadaljnjih korakih osredotočimo na izdelavo enega filma ali portala z več filmi. Kljub temu je predstavnica bolgarskega Dokumentacijskega centra navijala za upoštevanje njihovih referenc pri realizaciji morebitnega filma. Predstavniki beneškega urada je pravilno opozoril, da bi se morali prej dogovoriti o namenu skupnega projekta pa tudi o tem, katere razsežnosti varovanja nesnovne kulture dediščine naj bi vizualna dokumentacija še zlasti okrepila, saj je v Konvenciji naveden zelo širok nabor možnih ukrepov. Sam sem k temu dodal še zahtevo po nujni sistematizaciji nadaljnjih korakov, predvsem: evidenco sodelujočih (posameznikov in ustanov), odločitev o enem ali več filmih, o načinu publiciranja filmov, o metodologiji skupne produkcije in razmislek o načinih izobraževanja na področju vizualne produkcije za varovanje nesnovne dediščine. Nujna bosta tudi koordinator nadaljnjih aktivnosti in projektni odbor. Konkretnih sklepov na okrogli mizi (na žalost) nismo izdelali in potrdili. Saša Srečković je zapisal glavne teze predstavljenih razmislekov, na podlagi katerih bomo v ožji projektni skupini nadaljevali s pobudami. Pokazalo se je sicer različno razumevanje pojma vizualne dokumentacije nesnovne kulturne dediščine, toda opazna je bila volja po nadaljnjih aktivnostih na tem področju.

Priloga: Opis projektne predloga 1

Naziv mednarodne delavnice: Vizualna dokumentacija nesnovne kulturne dediščine

Datum izvedbe: jesen 2013

Prvi poziv udeležencem in partnerjem: pred poletjem 2013

Zamisel izhaja iz predloga Slovenske nacionalne komisije za Unesco, Etnografskega muzeja v Beogradu in ZRC SAZU.

Organizacijo delavnice bosta koordinirala ZRC SAZU in Etnografski muzej v Beogradu.

V zadnjih desetletjih so številne evropske države začele postopke za izdelavo nacionalnih seznamov nesnovne kulturne dediščine v skladu z Unescovo Konvencijo o varstvu nesnovne kulturne dediščine iz leta 2003. To je velik izziv za etnologe, etnografe, folkloriste, antropologe in druge, ki raziskujejo in tolmačijo kulturno dediščino. Seznami navadno vsebujejo tudi dodatne dokumente, kot so npr. slike, fotografije, zvočni posnetki in filmi. Ob ogledu Unescovega reprezentativnega seznama nesnovne kulturne dediščine ugotovimo, da je vsak prijavljeni element opremljen s kratkim filmom ali z video dokumentarcem, ki sta skoraj obvezna dodatka prijavi in nominaciji. Video zapisi imajo izjemno praktično funkcijo: prikazujejo reprezentativne trenutke posamezne kulturne prvine, ki jih ni mogoče ujeti in prikazati na drugačen način kot s filmsko ali z video kamero. Področja kulturne dediščine, ki jih predlaga Unescova Konvencija, so ustno izročilo, uprizoritvene aktivnosti, rituali, obrtna veščina in znanje o naravi in vesolju. Vsako od omenjenih področij zahteva uporabo posebne metode vizualnega zapisovanja. V delavnici bomo predstavili in prakticirali različne strategije in koncepte uporabe video kamere v srečanju s kulturnimi prvinami nesnovne dediščine. Izhajali bomo iz hipoteze, da nudi moderna vizualna etnografija najboljšo metodologijo za vizualno beleženje kulturnih prvin na seznamih nesnovne dediščine. Udeleženci bodo prišli iz dežel Jugovzhodne Evrope. Štirje eksperti s področja vizualne etnografije in nesnovne kulturne dediščine bodo učili osnovne koncepte moderne vizualne produkcije. V dvanajstih dneh bo deset do dvanajst udeležencev delavnice spoznalo, kako raziščemo temo, kako načrtujemo vizualno produkcijo, kako naredimo snemalni načrt in scenarij, kako posnamemo gradivo in kako montažno dokončamo kratko vizualno predstavitev izbrane prvine kulturne dediščine. Rezultat delavnice bo pet kratkih dokumentarnih študij, v trajanju po deset do petnajst minut. Na delavnico bodo vabljeni muzealci, raziskovalci kulturne dediščine, njihove ustanove kot tudi nevladne organizacije, ki se ukvarjajo s kulturno dediščino. Izdelani filmi bodo ob koncu delavnice javno predvajani. O njih bomo diskutirali in jih komentirali skupaj s prvimi gledalci. Če bo delavnica dala zadovoljujoče rezultate in bodo udeleženci in organizatorji ohranili zanimanje za učenje vizualne dokumentacije nesnovne dediščine, bomo delavnico lahko ponovili tudi v drugih deželah Jugovzhodne Evrope.

1 Opis predloga za organizacijo mednarodne delavnice, ki smo ga z ZRC SAZU poslali Slovenski nacionalni komisiji za Unesco, da bi ga ta posredovala beneškemu uradu Unesco za Jugovzhodno Evropo (op. a.).